

HİCRİ IV. YÜZYILA KADAR HADİS İLMİ VE TARİH İLMİNİN BİRBİRLERİYLE OLAN TARİHSEL MÜNASEBETİ*

Fuat İSTEMİ**

Öz

Tarih ilmi Araplar arasında İslamiyetten önce de var olan bir bilim dalıydı. Fakat Araplar arasında bu ilim hem sistematik olmaktan uzaktı hem de bu ilmin kendisine has bir metodolojisi yoktu. Hadis ilmiyle birlikte Araplarda Tarih ilmi de bir sistematığe oturmaya ve kendisine has bir metodoloji geliştirmeye başladı. Erken dönem İslâmî ilimler birbirleriyle iç içe ve ayrışmamış bir halde idiler. Zamanla her ilim dalı kendi metodolojisini oluşturarak diğerlerinden ayrıldı. İşte bu süreçte Hadis ve Tarih (Siyer/Meğâzî) ilimleri de ilgi alanları ve konuları ortak olmasına rağmen uyguladıkları metodolojileri farklı olduğu için birbirlerinden ayrılarak müstakil alanlara dönüştüler. Önceleri Hadis ilmi ile birlikte ve Hadis ilminin bir alt dalı olarak gelişen Tarih (Siyer/Meğâzî) ilmi sonraki süreçte Hadis ilminden ayrıldı ve ondan farklı bir usûl takip ederek bağımsız bir ilim hüviyetine kavuştu. Tarih ilminin müstakil bir ilim olarak kabul edilmesine kadar geçen süre zarfında Hadis ilmi ile olan münasebeti hakkında birtakım tartışmalar yapılmıştır. Bu tartışmalar arasında her iki ilmin en baştan beri birbirinden bağımsız olarak ortaya çıktıkları ve gelişimlerini sürdürdükleri; Tarih ilminin Hadis ilminden önce ortaya çıktığı; Tarih'in başlangıçta, yani bir ilim hüviyetine kavuşmadan önce Hadis ilminin bir yan dalı olarak hadisle aynı zaman dilimi içerisinde geliştiği iddiaları vardır. Biz makalemizde her iki ilmin hem tarihsel gelişimlerini ele aldık hem de bu ilimlerin birbirleriyle olan münasebetleri hakkında varid olan bu iddiaların dayanaklarını tespit etmeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Tarih, Tarihsel, Metodoloji, Siyer, Meğazi

THE HISTORICAL RELATIONSHIP BETWEEN THE SCIENCE OF HADITH AND SCIENCE OF HISTORY UNTIL 4TH CENTURY

Abstract

The science of history was a discipline which had also existed before İslam in Arab society. But among the Arabs, this discipline was far from being systematic and there was no methodology of its own. Along with Hadith science, the science of history have become systematic and begun to develop its own unique methodology. During the early period of Islamic sciences different fields were closely intertwined and unseparable from each other. In the course of time, each field emerged by forming its own methodology and seperated from the others. Here in this period, despite having common fields of interest and subject

Makale Gönderim Tarihi: 7.04.2017, kabul tarihi: 01.05.2017.

* Bu makale, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Anabilim Dalı'nda "Hadis ve Tarih Metodolojilerinin Karşılaştırılması (Hicret Rivayetleri Örneği)" adıyla yapılmış olan Doktora çalışmasından derlenmiştir.

**Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Hadis Anabilim Dalı e mail: fuatistemi@hotmail.com

of studies, Hadith and History (Siyer/Meğâzî) diverged and appeared as two separate fields with respect to the usage of the methodology. The science of history, which had formerly developed as a sub-branch of the Hadith science, later separated and following a different method it has gained an independent identity of discipline. There had been some discussion about the relationship of Hadith and the science of history during the time until it was accepted as a separate discipline. Among these discussions there are claims that each disciplines have emerged and progressed individually; History had emerged before the Hadith science did; history developed as a sub-branch with Hadith science in the same period before it gained an identity of discipline. In our article, we have both discussed the development of both two disciplines and tried to determine the bases of the arguments asserted about the relationship of them.

Keywords: Hadith, History, Historical, Methodology, Sirah, Maghazi

Giriş

Hz. Peygamber henüz hayatta iken, hatta onun vefatından sonra birkaç on yılda dinin bilgi kaynakları, epistemik olarak ele alınmamış ve bu nedenle de herhangi bir dinî/ilmî disiplin vücut bulmamıştır.¹ Hicri birinci yüzyılda, İslâmî ilimler ana bilim dalları olarak ayrışmadığı gibi âlimler de herhangi bir özel alanda (bugünkü anlamda anabilim dalı) mütehâssıs olarak ayrışmamıştı. Yani, âlimlerin özel ihtisas alanları olmadığı gibi ilimler de özel ihtisas alanı olarak ayrışmamıştı. Bu nedenle bir âlim hem dilci hem hadisçi hem tarihçi hem de tefsirci olabiliyordu. Hadis ve Tarih (Siyer/Meğâzî) de İslâmî ilimlerin müstakil birer bilim dalı haline gelip tamamen ayrışmalarından önce birbirleriyle iç içe şekillenip, gelişmeye başlamış ilim dallarıdır.² Ne zaman ki ilimler kendi metodolojilerini geliştirip her biri Tefsir, Fıkıh, Kelam... gibi müstakil birer ilim dalı haline gelmişlerse aynı süreçte Hadis ve Siyer de müstakil birer ilim dalı haline gelmişlerdir.

Hicri birinci asrın sonlarından itibaren çeşitli ilim dalları şekillenmeye başlamıştır. Ancak bu ilim dalları İslam kültürünü oluşturan bir bütünün parçalarıdır. Bu açıdan kesin hatlarla birbirlerinden ayrılmaları mümkün değildir. Her ilim dalı, bilgi ürettiği alanda diğer ilim dallarıyla belli bir ilişki içine girmiştir. Bir ilim dalının, çalışma alanının kesiştiği noktalarda diğer ilim dallarıyla bir etki-tepki ilişkisine girmesi veya kendine uygun hususlarda onları taklit etmesi ise varlığını devam ettirmesinin ve gelişiminin gereğidir. Aralarında var olan bu sıkı ilişki ile birlikte ilim dalları, kendi alanlarının gereklerine uygun birer metot da benimsemişlerdir.³ Böylece İslâmî ilimlerin her biri, kendisine özgü bir üslup ve gâye ile Hz. Peygamber'in hayatını konu edinmiştir. Her ilim dalı Hz. Peygamber'in belirli bir veya birkaç yönüne özellikle de kendi alanlarını ilgilendiren yönlerine ağırlık vermişler ve Hz. Peygamber'in diğer özelliklerini ise ihmal etmişlerdir. Nitekim daha hicri ilk yüzyılda bile sahabîlerden kimileri Hz. Peygamber'in

¹ Mehmet Emin Özaşar, "Fıkıhçı Bakış Açısının Sünneti Anlamaya Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa, 29-30 Mayıs 2004, s. 183.

² Ali Arslan, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, C. 1, S. 2, s. 54.

³ Hüseyin Kahraman, "Kelamcı Bakış Açısının Hadisçilerin Sünnet Anlayışının Şekillenmesine Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa 2004, s. 205, 199.

hayatıyla ilgili birtakım bilgileri, bireysel çalışma ve gayretleriyle bir araya getirmeye çalışmıştır. Fakat Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bilgilerin toplanması tabii döneminde yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmalar, birbirinden tamamen kopuk olmamakla birlikte zamanla iki ayrı ana istikamette yol almaya başlamışlardır. Bunlar: Hadis ilmi ile Siyer ve Meğâzî ilimleridir.⁴

Bu dönemde sahabe ve kibâr-ı tabiîn, kendi aralarında Hz. Peygamber'in siyer ve meğâzîsine ait rivayetleri nakledeken Hz. Peygamber'in bunun dışındaki çeşitli konularla ilgili söz, fiil ve takrirlerini de birbirlerine aktarmaktaydılar. İşte sahabe ve kibâr-ı tabiîn arasındaki bu fikri alışveriş, Siyer ve Meğâzî ilmi ile Hadis, Tefsir, Fıkıh, Kelam v.b. ilimlerin temelini oluşturuyordu. Fakat bahsetmiş olduğumuz zaman dilimi içinde bu ilimlerin ne metodolojileri ne de çerçevesi belliydi. Aynı sahabî hem Siyer ve Meğâzî hem de Tefsir, Fıkıh gibi konularda da rivayetlerde bulunmuştur. Yani herhangi bir sahabî “sadece Siyer ve Meğâzî ilmiyle ilgilenmiş veya sadece Hadis ilmi ya da sadece Tefsir ilmiyle ilgilenmiş” demek mümkün değildir.

Daha sonraki süreçte özellikle de ilimlerin tedvin edilmesiyle birlikte Hz. Peygamber'den gelen Siyer ve Meğâzî, Hadis, Tefsir gibi ilimlerle ilgili bütün rivayetler tedvin edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte rivayetler bir araya getirilirken “*Falanca rivayetler Siyer ve Meğâzî ilmine aittir. Filanca rivayetler Hadis ilmine aittir*” şeklinde bir ayırım yapılmamıştır. Hadislerin tedvin edilmesi sürecinde siyer/meğâzî ve hadis rivayetleri hepsi birlikte, iç içe toplanmıştır. Hatta bu dönemde müdevvinler hadislerin sıhhatine bakmadan, sahih-zayıf bütün rivayetleri toplamaya çalışmışlardır.⁵

Ali Yardım, Hz. Peygamber'in hayatını farklı amaç ve yönleriyle konu edinen ilim dallarını şu şekilde sınıflandırmıştır:

- ✓ Hadis
- ✓ Siyer
- ✓ Meğâzî
- ✓ Şemâil (Hasâis)
- ✓ Delâil⁶

Bu sınıflandırmada görüldüğü üzere Hz. Peygamber'in hayatını ele alan ve inceleyen asıl ilimler Hadis ve Siyer/Meğâzî'dir. Şimdi bu iki ilim dalının gelişim sürecini özetlemeye çalışacağız.

1. Hadis İliminin Gelişim Süreci

Hadis tarihinin geçirdiği safhalar genelde dört ana başlık altında zikredilmektedir. Bunlar; Hıfz, Kitabet, Tedvin ve Tasnif aşamalarıdır.⁷ Bu dört aşama birbirinden keskin hatlarla ayrılmayıp birbirleriyle irtibatlı hatta bazen birlikte sürdürülmüşlerdir. Hz.

⁴ G. Levi Della Vida, “Sîre”, *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, X, 700. Ayrıca bkz: Mehmet Özdemir, “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, TDV Yayınları, Ankara 2007, s. 200.

⁵ Ekrem Ziya Umerî, *Hadis Tarihi*, çev., İsmail Kaya, Esra Yayınları, Konya 1990, s. 22.

⁶ Ali Yardım, *Hadis I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984, s. 2.

⁷ İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Ebebiyatı*, Beşinci Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2003, s. 26.

Peygamber daha hayattayken kendisine ait olan söz ve eylemler kimi sahabîler tarafından yazıya geçirilmişti.⁸ Fakat bu yazıya geçirme eylemi sistematik olmaktan uzaktı. Yani Hz. Peygamber'in sözlerinden yazılanlar, belli bir plan dâhilinde tedvin edilip kitap halinde bir araya getirilmemişti. Hadisleri yazma faaliyetleri, daha çok bazı sahabîlerin kendileri için yapmış oldukları bireysel çalışmadan ibaret olmuştur.⁹

Hz. Peygamber döneminde hadislerin yazılmasıyla ilgili olarak birtakım tartışmalar olmakla beraber genel olarak kabul gören görüş şudur: Hz. Peygamber, hadis yazmak için kendisinden talepte bulunan sahabîlere önce izin vermemiş,¹⁰ fakat daha sonra bu taleple gelen bazı sahabîlere hadis yazmaları için izin vermiştir.¹¹ Bu rivayetlerin yanı sıra Hz. Peygamber dönemine ait birtakım yazılı belgeler¹² ile sahabîlerin kendileri için yazdıkları bazı hadis sahifeleri¹³ de hadislerin aynı dönemde yazıldığını ortaya koymaktadır. Ancak sahabeye ait olduğu iddia edilen bu sahifelerden hiçbiri daha sonraki nesillere ulaşmamıştır.¹⁴

Hz. Peygamber sonrası sahabe ve râşid halifelerin hadis yazımı konusunda nasıl bir tavır takındıklarına gelince, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kendi zamanlarında hadisleri yazıya geçirip bir araya getirmeye niyetlendikleri, fakat çeşitli gerekçelerle bundan

⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *Takyîdu'l-İlm*, Dâru'l-İstikâme, Kahire 2008, s. 108-125 krş; Muhammed Accac el-Hatîb, *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981, s. 321.

⁹ Hz. Peygamber'den bazı hadisler yazan sahabîler için bkz: Bağdâdî, *Takyîd*, s. 108-125 krş; H. Musa Bağcı, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012, s. 58-65.

¹⁰ Hadis yazılmasına izin verilmediğine dair rivayetler için bkz: Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Adil Müşşid Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995, III, 12, 21, 39, 56; Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nisâbü'rî, *Sahîh 'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010), 53 Zühd ve Rikak, 72 (s. 1344); Ebû Ya'la el-Mevsilî, *Müsnedu Ebi Ya'la*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mun li't-Turas, Beyrut 1990, II, 466; Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 216; Bağdâdî, *Takyîd*, s. 18-21. Hadislerin yazılmasının yasaklanmasının nedenleri hakkında yapılan tartışmalar için bkz: Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, s. 266; Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed el-Hattâbî, *Meâlimu's-Sünen*, Birinci Baskı, Matbaatu'l-İlmiyye, Halep 1932, IV, 184; Bağdâdî, *Takyîd*, s. 49-54; İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2004, s. 580-587; Babanzâde Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, haz. Hasan Karayığit Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 41, 44; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007, s. 28; Cemal Ağırman, "Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitabet Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001, s. 155-168.

¹¹ Hadis yazılmasına izin verildiğine dair rivayetler için bkz: Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram ed-Dârimî, *es-Sünen*, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Yayın yeri ve tarihi yok, I, 125; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğire el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2014, 3 İlim, 39 (I, 219); Ebû Dâvud, İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen 'u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001, 5/11 Menasık, 89 (II, 291); 19/24 İlim, 3 (III, 430); Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre et-Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî*, Birinci Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 2013, 41 İlim, 12 (s. 942); Bağdâdî, *Takyîd*, s. 73-107; İbn Abdilberr, *Câmiu Beyani'l-İlm*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Medine Trs., I, 70-77.

¹² Hz. Peygamber dönemine ait olduğu iddia edilen bazı belgeler için bkz: Muhammed Hamidullah, *Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyasiyye li Ahdî'n-Nebiyi ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1987.

¹³ Hadis Sahifeleri olduğu iddia edilen sahabîler için bkz: Muhammed Mustafa el-A'zâmî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 34-58.

¹⁴ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 37. Bu dönemlerde yazılan Hemmam b. Münebbih'e ait sahife ile ilgili değerlendirmemizi ileride yapacağız.

vazgeçtikleri kaynaklarda nakledilmektedir.¹⁵ Bunun yanı sıra hadis yazma konusunda kimi sahabîler temkinli davranırken¹⁶ kimileri de herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Daha sonra Müslümanların fetih hareketlerine bağlı olarak farklı din ve kültürle sahip milletlerle karşılaşmaları ve farklı kültürden birtakım inançların İslam dinine karışması veya gerçek anlamda iman etmemiş olanların dini tahrif etme girişimleri¹⁷ ile Müslümanlar arasında meydana gelen bir takım ihtilaflar, mevzu hadis olgusunu ortaya çıkarmıştır. Muhaddisler bunlarla baş edebilmek için “isnad” sistemi ve “cerh ta’dil” olmak üzere birtakım metodlar geliştirmişlerdir. Bununla birlikte sened kullanımı, ancak hicri birinci asrın sonlarına doğru sistemli bir şekilde kullanılmaya başlanmış ve giderek yaygınlaşarak rivayetlerin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.¹⁸

Muhaddislerin hadis uydurmacılığını önlemeye yönelik aldıkları bu tedbirlere ilave olarak hicri birinci asrın sonları ile ikinci asrın başlarında hadisler toplanarak bir araya getirilmiştir. Hadislerin resmi olarak tedvin edilip bir araya getirilmesi ve tasnif edilmesinin tarihiyle ilgili birtakım tartışmalar olsa da genel kabul halife Ömer b. Abdulaziz’in (101/720) emriyle “tedvin” sürecinin başladığı yönündedir.¹⁹ Hicri birinci asrın sonları ile ikinci asrın başlarından itibaren bir araya getirilen ve tedvini tamamlanan bu hadis rivayetleri belli bir sisteme göre sınıflandırılmadığı için bunlardan istifade etmek oldukça zordu. Bu nedenle rivayetleri tasnif eden âlimler aynı zamanda rastgele sıralanan hadisleri de belli bir sisteme göre tertip etme gereği duydular.²⁰

Talat Koçyiğit ikinci asırda telif ve tasnif edilen Hadis eserlerini beş gruba ayırmaktadır. Bunlar:

- ✓ Siyer ve Meğâzî kitapları
- ✓ Sünen kitapları
- ✓ Camiler
- ✓ Musannefler
- ✓ Belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar²¹

¹⁵ Abdurrezak b. Himmam es-San’ani, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A’zâmî, Meclisü’l-İlmî, Pakistan 1972, XI, 257; Hasan b. Abdurrahman er-Râmehurmûzî, *el-Muhaddisu’l-Fâsıl Beyne’r-Râvi ve’l Vâî*, thk. Muhammed Accac el-Hatîb, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1971, s. 384 (Kitapta yayın tarihi sehven 1771 olarak verilmiş); Bağdâdî, *Takyîd*, s. 49-54.

¹⁶ İbn-i Kuteybe, *Te’vilü Muhtelifi’l-Hadis*, s. 42; Accac el-Hatîb, *es-Sünne Kable’t-Tedvin*, s. 92-97; Tahir el-Cezâirî, *Tevcihu’n-Nazar ila Usûli’l-Eser*, Mektebtü’l-İslamiye, Beyrut 1995, s. 57-60.

¹⁷ Abdurrezak, *el-Musannef*, XI, 257; Bağdâdî, *Takyîd*, s. 49-54.

¹⁸ Muhammed Mustafa el-A’zâmî, *Studies in Hadîth Methodology And Literature*, American Trust Publication, İndiana 1977, s. 32; Yusuf Ziya Keskin, “Rivayet Geleneği Açısından Kitâbu’t-Tabakâti’l-Kebir”, *Sahibu’t-Tabakat İbn Sa’d Sempozyumu*, Siyer Araştırmaları Merkezi, İstanbul 27 Nisan 2014), s. 42.

¹⁹ Dârimî, *Sünen*, I, 126; Buhârî, 3 İlim, 33 (I, 217); Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan el-Fesevî, *el-Ma’rife ve’t-Tarih*, thk. Ekrem Ziya Umerî, Mektebetü’d-Dâr, Medine 1410/1990, I, 442; Ebû Nuaym el-İsbehani, *Hilyetu’l-Evliya ve Tabakatu’l-Esfiyai*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1996, III, 363; Bağdâdî, *Takyîd*, s. 136; İbn Abdilberr, *Câmiu Beyani’l-İlm*, I, 75-77; İbn Kesir, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, Üçüncü Baskı, Mektebetü’l-Mearif, Beyrut 1978, IX, 345; Muhammed b. Cafer el-Kettani, *er-Risâletü’l-Mustatrafe*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986, s. 3, 4.

²⁰ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 205.

²¹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.

Koçyiğit'in bu eserler arasında Müsnedleri zikretmemesi ayrıca tartışılması gereken bir konudur. Çünkü bu dönemde yazılan müsned eserler de vardır. Mesela Ebû Dâvûd et-Tayâlisî (204/819)'nin *Müsned*'i yukarıdaki eserlerle aynı dönemde yazılmıştır. Saymış olduğumuz bu Hadis eserlerinden tür olarak hangisinin önce, hangisinin daha sonra yazıldığıyla ilgili kesin bir iddiada bulunmanın zor olduğu kanaatindeyiz. Hadis eserlerinin yazılış tarihiyle ilgili bir araştırmaya girmek ise ayrı bir çalışmayı gerektirecek önem ve genişliğe sahip bir konu olduğundan sadece bu tartışmaların bulunduğu eserlere atıfta bulunmakla yetineceğiz.²²

Tedvin hareketi başlayınca, kimi âlimler Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatı ile ilgili, kimileri dinî meselelerle alakalı, kimileri ise İslam inanç esaslarıyla ilgili rivayetleri bir araya getirmeye çalıştılar.²³ Hicri ikinci yüzyılda Siyer ve Meğâzî alanında yapılan çalışmalar Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili rivayetlerin bir araya getirilmesine vesile oldu. Bu kitaplar, daha sonraki devirlerde ortaya çıkacak olan Tarih eserlerinin ilk denemeleri sayılabilir. Bu bakımdan İslam'da Tarih bilimi, Hadis ilminin içinden çıkan ve onun tenkit ve tevsik metotlarından yararlanarak gelişen bir branş olarak görülür.²⁴

İkinci asırda telif edilen eserlere baktığımızda Hadis ve Tarih, yani Siyer ve Meğâzî kitaplarının oluşum ve gelişimlerinin birbirlerine paralellik arz ettiğini görürüz.²⁵ Bir yandan Hz. Peygamber'in hayatına yönelik siyer ve meğâzî alanına ait rivayetler toplanıp Tarih (Siyer/Meğâzî) kitapları yazılırken, hadis alanında da Hz. Peygamber'in ister dini olsun, ister bireysel -dini konuları ihtiva etmeyen günlük yaşantısıyla ilgili- olsun ona dair her ne varsa muhaddisler tarafından toplanarak farklı isimlerle kitaplaştırılmıştır.

Hicri ikinci yüzyılda muhaddisler ile Mutezilî kelamcılar arasında meydana gelen ve üçüncü asırda giderek şiddetlenen görüş ayrılıkları ve tartışmalar- özellikle *de mihne süreci*²⁶- neticesinde hadisçiler hem Hz. Peygamber'in sünnetini onların bu eleştirilerinden korumak hem de onlara cevap verebilmek amacıyla yoğun bir tedvin ve tasnif hareketine girişmişlerdir.²⁷ Hadisçilerin bu gayretleri neticesinde başta Kütüb-i Sitte olmak üzere çok

²² Hadis eserlerinin yazılma tarihleri ile ilgili olarak bkz: Celalettin es-Suyûti, *Tedribu'r-Râvi*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiye, Beyrut 2003, s. 45; M. Zübeyr Sıddıkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İkinci Baskı, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004, s. 69-70, 138; Bkz: Nevzat Aydın, "Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 31, ss. 199-230; Keskin, "Rivayet Geleneği Açısından Kitâbu't-Tabakâtü'l-Kebir", s. 43; M. Fuat Sezgin, "Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Raşid'in Câmii", *Türkiye Mecmuası*, 12/1955.

²³ Fuat Sezgin, "İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti", *İslam Tetkikleri Enstitüleri Dergisi*, edt. Zeki Velîdî Togan, İstanbul 1957, C. 2, S. 1, s. 19-20; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.

²⁴ Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvi, *el-İ'lan bi't-Tevbih li-men Zemme Ehle't-Târih*, Birinci Baskı, Müessesetü'r-Risale Beyrut 1986, s. 44; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.

²⁵ Bu dönemde siyer alanında eser yazan âlimler hem tarihçi hem de hadisçi kimlikleri ile ön plana çıkmışlardır. Mesela Urve b. Zübeyr (94/713), İbn Şihab ez-Zühri (124/741), Ma'mer b. Râşid (153/770). Hatta günümüze ulaşan ilk siyer eserinin "*el-Meğâzî*" ismiyle ez-Zühri'ye ait olduğu söylenmiştir. Bkz: İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Birinci Baskı, Dâru's-Sadr, Beyrut Trs., IX, 445-451; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn, Dâru'l-Fikr*, Beyrut 1982, VI, 7; Kettani, *er-Risâletü'l-Mustatrafe*, s. 107; Josef Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, s. 67.

²⁶ Mihne olayı için bkz: M. Mahfuz Söylemez (edt). *Mihne Süreci ve İslâmî İlimlere Etkisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

²⁷ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 230.

sayıda Hadis kaynağı ve cerh-ta'dîl konusuyla alakalı eserler ortaya çıkmıştır. Bu nedenle bu döneme hadisin altın çağı denilmiştir.²⁸

Hadislerin tedvin edilmesiyle birlikte müellifler Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bütün rivayetleri bir araya getirmeye başladılar. Fakat hicri II. yüzyılda bir araya getirilen Siyer ve Hadis kaynaklarında rivayetlerin sened kısmı tam olarak yer almamış, bu eserlerde birçok munkatı haber yer almıştır. Nitekim hicri II. asırda telif edilen İbn İshâk'ın *es-Sire*, Ma'mer b. Raşid'in *el-Câmi'*, İmam Mâlik'in *el-Muvatta*, İmam Ebû Yusuf'un ve İmam Muhammed'in *el-Âsar* adlı eserlerine bakıldığında çok sayıda munkatı rivayetle karşılaşmak mümkündür.²⁹

Hicri üçüncü yüzyıl, Hadis ve Tarih ilimleri için parlak bir dönem olmakla beraber artık bu ilimlerin metodolojilerinin birbirlerine göre farklı olan yönlerinin açıkça ortaya çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Hicri I. ve II. yüzyıllarda her iki ilim, metodolojileri tam olarak netleşmediği için birbirlerine benzer bir rivayet anlayışı ile gelişimlerini sürdürmüşlerdir. Daha önce belirttiğimiz gibi hem Hadis hem de Tarih kaynaklarında munkatı rivayetlerin olması, her iki ilmin metodlarının benzerliklerine örnek olarak verilebilir. Hicri III. yüzyıla kadar birbirlerine yakın bir usûl takip eden bu ilimler üçüncü asırla birlikte belirgin bir şekilde metot bakımından ayrışmaya başlamışlardır.³⁰ Hicri üçüncü asırda yazılan eserleri incelediğimizde tıpkı ikinci yüzyılda olduğu gibi Siyer, Meğâzî ve Hadis alanıyla ilgili yazılan eserlerin birbirlerine paralel olarak gelişimlerini devam ettirdiklerini görüyoruz. Bu yüzyılda Hadis alanında Müsned, Sünen, Cami' Musannef v.b. çok sayıda eser yazılmıştır.

2. Tarih İlminin Gelişim Süreci

İslam Tarihçiliği bir anda meydana gelmiş bir mucize değildir.³¹ Nasıl ki ilimlerin kendilerini tamamlayabilmeleri için bir süreç gerekiyorsa İslam Tarihi için de bu durum söz konusudur. Tarihçi kendisinden önce tarihle ilgili yapılan çalışmalarını dikkate alarak çalışmalarını sürdüreceği için önceki tarihçilerin kendilerinden sonra gelen tarih araştırmacısını etkilemesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla İslam öncesi Arapların tarih anlayışlarının İslamiyet'ten sonraki İslam tarihçilerini etkilemiş olması da mümkündür. Çünkü Araplar arasında tarihi olayların nakledilmesinde yaygın olan sözlü rivayet geleneği,³² şiir ve isnad sistemi gibi birtakım uygulamalar İslâmî dönemde de devam etmiştir. Bunun yanı sıra İslam öncesine ait birtakım efsanevi ve mitolojik anlatımların da İslâmî dönemde devam ettiğini, hatta bunların bazı kaynaklara geçtiğini de söyleyebiliriz.³³

²⁸ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 231. Krş: Ali Osman Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.

²⁹ Keskin, "Rivayet Geleneği Açısından Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir", s. 43.

³⁰ Konuyla ilgili bkz: Keskin, "Rivayet Geleneği Açısından Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir", s. 42.

³¹ Ramazan Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Yayınları, İstanbul 1998, s. 16.

³² Sözlü tarih geleneği için bkz: M. Hanefi Palabıyık, "Sözlü Gelenekten İslam Tarihçiliğine", *İslam Tarihinin Problemleri Kolokyumu*, Elif Matbaası, Şanlıurfa 14-15 Mayıs 2008, ss. 5-48.

³³ Cahiliye Araplarının tarih anlayışının Müslümanlar tarafından devam ettirilmesine ilişkin birkaç örnek vermek istiyoruz. Mesela "Cürhüm kabilesinden İsaf adında bir erkekle Naile adında bir kadının Kabe'de zina ettikleri için taşlaştıkları" bkz: Muhammed b. İshâk b. Yesar, *es-Siret*, thk. Muhammed Hamidullah Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları, Konya 1981, s. 3; "Kabe'nin Rabbine şikayette bulunarak, insanların

İslamiyet'ten önce Araplarda Tarih ilmi, her kabilenin kendi soyunu tanıması ve atalarının daima hatırlanmasına yönelik olarak şekillenmiş olan “ensab şecereleri”ne dayanmaktadır.³⁴ Bunun yanı sıra kabilelerin milli ve manevi değerlerinin korunup, sonraki nesillere aktarılmasını sağlamak amacıyla her kabilenin örf ve adetleri ile kahramanlıklarının ve kabileler arası savaşların anlatıldığı “Eyyamü'l-Arap”³⁵ adı verilen anlatımlar da Arapların Tarih ilmine kaynaklık eden unsurları olarak görülebilir. Bunların dışında ayrıca Araplar kendi kabilelerinin diğer kabilelere üstünlüğünü ifade etmek ve diğer kabileleri yermek ve kötülemek amacıyla “Mufâhare” ve “Hiciv” adı verilen bir edebiyat da geliştirmişlerdir.³⁶ İşte bu tarz şiirler cahiliye dönemi Arap tarihinin en önemli kaynağıdır.³⁷ Bu anlatımlar yukarıda ifade ettiğimiz gibi genelde şifahi olarak nesilden nesile aktarılmaktaydı.³⁸ İslamiyet'ten sonra da Müslümanlar bu sözlü rivayet geleneğini devam ettirmiş³⁹ ve tarihi bazı meselelerde bu dönemin etkisi altında kalarak bazı nakillerde bulunmuşlardır.⁴⁰ İslam öncesi Arapların kullanmış oldukları “eyyam edebiyatı” geleneğinin tabii bir sonucu olarak “kussas”, henüz Hz. Peygamber hayatta iken başta savaşlar olmak üzere bazı hadisleri rivayet etmeye başlamışlardı. Onların bu eski gelenekten gelen rivayetçi üslupları İslam sonrası Müslümanların Tarih yazıcılığına da etki etmiştir.⁴¹

kendisinden uzaklaştığını söylemesi ve Allah'ın da onun bu talebine karşılık verdiği ile ilgili” bkz: *a.g.e.*, s. 73; “Necaşi'nin mezarında devamlı bir nur görülmesi ile ilgili” bkz: *a.g.e.*, s. 201.

³⁴ Ensab ilmi için bkz: Ebû'l-Abbas Ahmed el-Kalkaşendi, *Nihâyetü'l-Ereb fi Marifeti Ensabi'l-Arap*, thk. İbrahim el-Ebyari, İkinci Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-Lübnaniye, Beyrut 1980; Ahmet Önkal, “Araplarda Ensab İlmî ve İslam Tarihi Açısından Önemi”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, S. 3, s. 117-132.

³⁵ Eyyamu'l-Arap için bkz: Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 204; M. Ahmed Câdelmevlâ, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, Ali Muhammed el-Bicavi, *Eyyamu'l-Arap fi'l-Cahiliye*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1942.

³⁶ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salip Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980, I, 142-145. Krş: Rıza Savaş, “İslam'dan Önce Hicaz Bölgesindeki Araplarda Tarih”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, İzmir 1992, S. 7, s. 265, 266; İmaduddin Halil cahiliye dönemi Araplarının bu tarih anlayışını tarih olarak kabul etmemekte ve konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: “Tarih daha önce, cahiliye döneminde çoğunlukla bid'at ve hurafelerin oluşturduğu kıssalardan ve olayı anlatan ravinin kendi kabilesi lehinde olacak şekilde ele alıp anlattığı olaylar kalabalığından başka bir şey değildir. Bkz: İmaduddin Halil, *İslam'ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça Risale Yayınları, İstanbul 1998, s. 117.

³⁷ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, I, 143.

³⁸ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, Üçüncü Baskı, İletişim Yay. İstanbul 2001, s. 34, 80. Krş: Albert Hourani, *A History of The Arab Peoples*, Warner Books Printing, New York 1992, s. 12, 53; Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihiçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 37; Seyyide İsmail Kâşif, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, çev. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek, İl-Vak Ltd. Şti. Yayınları, İzmir 1997, s. 21.

³⁹ Müslümanların komşu ülkelerin kültürlerinden ve ehli kitaptan istifade etmeleri ile ilgili bkz: Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Ankara 2006), s. 27.

⁴⁰ Della Vida, Müslümanlara ait olan meğâzî haberlerinin aslında İslam öncesi Araplarla örtüşmesinden dolayı Eyyam'ül-Arap'ın devamı niteliğinde olduğunu ifade etmiş ve meğâzîde bolca yer alan şiirlerin buna delil teşkil ettiğini söylemiştir. Bkz: Della Vida, “*Sîre*”, s. 700. Kanaatimizce belli bir oranda etkilenme varsa da bu, Vida'nın ifade ettiği tarzda bir yoğunlukta değildir.

⁴¹ Della Vida, “*Sîre*”, s. 700; Ayrıca bkz: Mustafa Fayda, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir Eylül 1985, s. 361

Müslümanlar arasında “Tarih” olarak değerlendirebileceğimiz çalışmalar daha sahabe döneminde başlayan sîret/meğâzîye dair yapılan nakillerdir. Çünkü sahabenin birbirlerine nakletmiş olduğu siyer ve meğâzîyle ilgili bu rivayetlerde olayların yaşandığı tarih ve mekân aşağı yukarı belli olduğu için bu rivayetleri Tarihe dair ilk çalışmalar olarak değerlendirmek mümkündür.⁴² Sahabîler Hz. Peygamber’in fikhî/hukuki, ameli v.b. konularla ilgili hadislerini nakletmenin yanında siyer ve meğâzî konuları ile ilgili rivayetleri de oldukça yoğun bir şekilde nakletmişlerdir.⁴³ Hz. Peygamber hayatta iken nasıl ki sahabîlere dersler vermişse onun vefatından sonra da sahabe aynı şekilde ilim meclislerinde sohbetlere devam etmişlerdir.⁴⁴ Sahabîler hem Hz. Peygamberle ilgili bildikleri meseleleri bu meclislerde anlatıyor hem de bilmedikleri konuları diğer sahabîlere soruyorlardı.⁴⁵ Nitekim Bünyamin Erul hadis ve sünnetlerin yeri ve zamanı geldikçe nakledildiğini, sîret ve meğâzî malzemesini oluşturan hadislerin naklinin ise birçok mecliste sohbet konusu yapıldığını söylemektedir. O, belki de siyer ve meğâzî naklinin birincisinden, yani hadis ve sünnetin naklinden daha fazla ilgi çektiğini de ifade etmiştir.⁴⁶ İşte bu rivayetlerde görüldüğü gibi hem siyer ve meğâzî hem de sünnet ve hadisle ilgili rivayetler aynı dönemde farklı ihtiyaçlara binaen nakledilmişlerdir, diyebiliriz.

Sahabîler, tarihle alakalı herhangi bir kitap yazmamışlar, bazıları buldukları malzemeyi düzensiz olarak kendileri için kaydetmişler ve talebelerine nakletmişlerdir. Hz. Peygamber’den sonraki ikinci nesil olan tabiun nesli ise bu bilgileri konulara veya kronolojiye göre yazmaya başlamışlardır. Böylece ilk Sîret ve Meğâzî kitapları ortaya çıkmıştır.⁴⁷ Ahmed Emin’e göre siyer ve meğâzî, sahabenin oruç ve namazla ilgili hadisleri rivayet ettikleri gibi rivayette buldukları hadislerden bir bölüm olagelmıştır. Sahabeden sonrakiler, ibadet ve muamelatla ilgili hadisleri rivayet ettikleri gibi onlardan siyer ve meğâzîyi de nakletmişler, birbirlerine ulaştırmışlardır. Ayrıca âlimlerin kimileri, ahkam hadisleri ile kimileri de Siyer ve Meğâzî yazımı ile tanınmışlardır. Daha sonra telif işinde dallara ayrılmıştır. Tarihi olarak rivayet edilen hadislere, hadislerin dışındaki cahiliye haberleri ve insanların ellerindeki şiirler de dahil edilmiştir.⁴⁸ İlk Siyer müelliflerinden

⁴² Bernard Lewis, *The Arabs In History*, Third Edition, Hutchinson University Library, London 1962, p. 135-236. Krş: M. Şemseddin Günaltay, *İslam’da Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 17.

⁴³ Örneğin es-Saib b. Yezid: “Ben Talha b. Ubeydillah, Sa’d b. Ebi Vakkas, Mikdad b. el-Esved ve Abdurrahman b. Avf ile dostluk kurdum. Talha’nın Uhud savaşı günü ile ilgili rivayetinden başka Hz. Peygamber’den başka bir şey rivayet ettiklerini görmedim.” Bkz: Buhârî, 56 Cihad ve Siyer, 26. (I, 761)

⁴⁴ Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, s. 31.

⁴⁵ Sahabenin birbirlerine Hz. Peygamber’in hayatıyla ilgili soru sorduklarına dair örnekler için bkz: Buhârî, 3 İlim, 27. (I, 215-216); Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Meğâzî*, thk. Marsden Jones, Üçüncü Baskı, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1984, I, 254, 256; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Târihu’l-Umem ve’l-Müluk*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, İkinci Baskı, Dâru’l-Mearif, Kahire Trs, I, 223; Ebû Bekr Muhammed b. Harun er-Rûyânî, *Müsnedü’r-Rûyânî ve bi’z-Zeylihi’l-Müstedrek mine’n-Nususi’s-Sâkita*, Müessesetu Kurtuba, Riyad 1995, s. 463; Hâkim en-Nîsâbü’rî, *Marifet’u-Ulûmi’l-Hadis*, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1977, s. 7; Bağdâdî, *Takyîd*, s. 114; İbn Hacer el-Askalâni, *el-İsâbe fi Temyizi’s-Sahabe*, Dâru İhya-i Turasil Arabi, Lübnan 1910/1328, III, 331.

⁴⁶ Bünyamin Erul, “Sîret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmî ile İlgisi, Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları”, *Sîret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmî ile İlgisi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2014, ss. 159-171.

⁴⁷ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 21. bu dönemde Siyer ve Meğâzîye dair eser yazan âlimler için bkz: Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*.

⁴⁸ Ahmed Emin, *İslam Tarihi ve Tarihçileri*, trc. Mustafa Baş, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. 47-48. (*Dûha’l-İslam* kitabının II. cilt 319-363 sayfalarının tercümesidir.)

bazıları hadisçilerin yoluna tabi olmuş, onlardan kimileri isnada önem vermiş, kimileri ise önem vermemiştir.⁴⁹

Müslümanları siyer yazıcılığına sevk eden amillere baktığımız zaman bunların; dini, siyasi ve sosyal birkaç nedeni olduğunu görürüz. Bu nedenler arasında elbette ki en önemli ve yegâne rolün dine ait olduğunu söylemek durumundayız. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in hayatının her yönüyle tetkik edilip bilinmesi, Kur'an'ın tefsir edilmesi ve hadislerin toplanmasının, Müslümanlar arasında tarihçiliğin temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz.⁵⁰ Yukarıda zikrettiğimiz bu gerekçelere ilaveten onları siyer araştırmalarına yönlendiren bir başka sebep de hukuki bazı tartışmalardır.⁵¹

Siyer ilminin bir ilim olarak teşekkül etmesinin bir başka nedeni de siyasi ve mezhepsel çekişmelerdir. Siyasi ihtilaflar olarak başlayan olayların zaman geçtikçe dini bir şekle sokulması ve hassaten itikadi konularla alakalı ihtilafların temelinde birbirine muhalif gibi görünen birtakım tarihi olayların yatması söz konusu hâdiselerin iyi bilinmesi gerekliliğini doğurmuştur. Ayrıca her mezhebin “kendi mezhebi görüşlerini” Resûlullah'ın sözlerinde ve hareketlerinde aramaya kalkışması, her kesimden Müslüman'ı Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını araştırmaya yöneltmiştir.⁵²

İslam Tarihçiliğinin teşekkülünde etkili olan bir başka unsur da fetih hareketleridir. Tarih hakkındaki bilgileri daha önce sınırlı olan Müslümanlar, fetihler neticesinde komşu devletlerle çeşitli münasebetler kurdular. Onların geçmişleri, milli ve manevi değerleri hakkında bilgi sahibi oldular. Ayrıca beraber yaşadıkları milletlerin ve fethedilen ülkelerin tarihlerini öğrenmek istediler.⁵³ Böylece Siyer ve Meğâzî kitaplarının yanı sıra “Fütuhât” ve “Peygamberler Tarihi” gibi konular da İslam Tarihine eklendi ve böylece İslam tarihçiliği, genel tarihçiliğe doğru bir istikamete yönelmiş oldu.⁵⁴

Hicri ilk iki asırdaki çalışmalar sonucunda; Resûlullah'ın hayatı, şahsiyeti ve savaşlarıyla ilgili temel bilgiler bir araya getirildiği gibi Siyer ve Meğâzî kitaplarının planı ve konuları da tespit edilmiştir.⁵⁵ Vâkıdî'nin hem öğrencisi hem de kâtibi olan İbn Sa'd'la birlikte siyer yazıcılığında, bir Siyer kitabında hangi bölüm ve konuların bulunacağını genel bir formatı belirlenmiş oluyordu. Bundan sonra telif edilen bütün Siyer kitaplarında

⁴⁹ Ahmed Emin, *İslam Tarihi ve Tarihçileri*, s. 48.

⁵⁰ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 45; Ayhan Tergib, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer ilmine Katkıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 5, S. 15, s. 222; M. Tufeyl Umeruddin, “Siyer-i Nebiye Yeni Bir Bakış”, *Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu*, çev. M. Metin Zirek, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 501-502; W. Barthold, Fuad Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Beşinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1977, s. 51. Ayrıca bkz: Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 21; Yavuz Ünal, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Ensar Yayınları, İstanbul 2013, s. 74-75.

⁵¹ Clément Huart, *Arab ve İslam Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık, Ankara Trs, s. 175.

⁵² Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları*, s. 31.

⁵³ Lewis, *The Arabs In History*, p. 136.

⁵⁴ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, s. 46. Ayrıca bkz: Günaltay, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 12-20. M. Zeki Velîdî Togan, Müslümanların Yunan ve Roma medeniyetine ait birçok alanla ilgili eserleri Arapçaya tercüme ettiklerini fakat tarihe dair herhangi bir eser tercüme etmediklerini ifade etmiştir. Bkz: M. Zeki Velîdî Togan, “Ortaçağ İslam Aleminde Tenkidi Tarih Telakkisi”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1953, C. 1, S. 1-4, s. 44.

⁵⁵ Sabri Hizmetli, “Siyer ve İslâm Tarihçiliği Üzerine”, *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 1998, C. 25, S. 4, s. 322.

aşağı yukarı bu format hâkim olmuştur.⁵⁶ Fakat ravilerin tanıtımına yönelik olan kısmını hariç tutmak kaydıyla. Çünkü ravilerin biyografisi daha ziyade muhaddislerin yoğunlaştığı bir alan olmuştur. İbn Sa'd da eserin büyük bir kısmını ravi biyografilerine ayırmıştır. Aslında bu durum İbn Sa'd'ın hem tarihçi hem de muhaddis olarak anılmasına neden olmuştur. Nitekim onun rivayetlerin nakli konusunda bazen tarihçi bazen de hadisçi kimliğinin ön plana çıktığını görmekteyiz.

Hicri ilk üç asır, tüm İslâmî ilimlerde nakledilen rivayetlerin büyük bir kısmının isnadlı bir şekilde nakledildiği bir dönem olmuştur. Hicri III. asırda en verimli dönemini yaşayan İslam Tarihçiliği de bu dönemde, rivayet esasına dayalı, kendi özel ilmi kimliğine ulaşmıştır.⁵⁷ Fakat III. yüzyılın sonlarında rivayetlerde yer alan uzun senetleri zikretmek yerine o rivayetin yer aldığı kaynağa ve esere atıfta bulunmak yeterli görülmüştür. Daha sonraki yıllarda ise tarihçilerin çoğu artık senet zikretmeyi terk etmiş ve rivayeti almış olduğu kaynakların isimlerini belirtmekle yetinmiştir. Bu dönemden itibaren şifahi rivayetlere yapılan atıfların yerini yazılı rivayetler almaya başlamış, antlaşma metinleri ve yazışmalar gibi resmi devlet belgelerinin kullanılması yaygınlaşmıştır.⁵⁸ Yani ilk üç asır, tarihçilerin rivayetleri toplayıp kitaplara geçirme gayretleriyle dolu bir dönemdir.⁵⁹

Hicri IV. yüzyıl ise genelde Tarih yazarlarının özelde Siyer ve Meğâzî yazarlarının artık hadisçilerin usûl ve yöntemlerinden uzaklaştıkları ve yavaş yavaş senet zikretmeyi tamamen terk ettikleri bir dönem olmaya başlamıştır. Siyer ve Meğâzî ilminin Hadis usûl ve metodolojisinden uzaklaşması aslında başta muhaddisler olmak üzere birçok âlimin, tarihçileri ve onların eserlerini eleştirmelerine de neden olmuştur. Nitekim Taberî bu durumu fark etmiş olmalı ki eserinde çokça eleştirilen çok sayıdaki zayıf veya asılsız rivayetler için açıklama yapma ihtiyacı hissetmiştir.⁶⁰ Hicri IV. asır ve sonrasında Tarih yazarlarından çoğu saray görevlileri ve devlet memurlarından oluşmaktaydı. Bu dönemde din âlimleri Tarih yazıcılığı ile uğraşmamışlardır. Hükümdarların ve devletin resmi görevlileri durumundaki bu yeni Tarih yazarları, hanedanlar, hükümdarlar ve ailelerine dair hususi Tarih yazıcıları niteliğinde idiler.⁶¹

İslam Tarihi özellikle de Siyer ve Meğâzî ilminin usûlüne dair ilk dört asırda herhangi bir çalışmanın olmadığını görüyoruz.⁶² Zaten Hadis usûlüne dair yazılan

⁵⁶ Özdemir, "Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine", s. 202.

⁵⁷ Şefaettin Severcan, "Tarihin Temel Amacıyla İlgili Bir Deneme", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1996), S. 9, s. 122.

⁵⁸ Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, XL, 36.

⁵⁹ Ekrem Ziya Umerî, *es-Sîretu'n-Nebeviyyetu's-Sahîha*, Altıncı Baskı, Mektebetu'l-Ulûm ve'l-Hikem, Medine 1994, I, 16.

⁶⁰ Bkz: Taberî, *Târih*, I, 7-8.

⁶¹ Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, s. 66- 67.

⁶² Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Kâfiyeci'nin eserini neşreden Franz Rosenthal'dan İslam dünyasında tarih metodolojisi alanında ilk müstakil eser yazanın Kâfiyeci olduğunu ve onun da hadis metodolojisinden yararlanarak bu eserini yazdığını nakletmiştir. Bkz: Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, *Menhecü'l-Bahs fi't-Tarih ve't-Tedvinü't-Tarihî'l-Arab*, Câmîatu Karyunus, Bingazi 1990, s. 243. Tarih metodolojisi alanında yazılmış birkaç isim zikrecek olursak: Ekrem Ziya Umerî, *es-Sîretu'n-Nebeviyyetu's-Sahîha*; Mehdi Rızkullah Ahmed, *es-Sîretu'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Mesadiri'l-Asliye*, Merkezu'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslamiye, Riyad 1992; R. Stephen Humphreys, *İslam Tarihi Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih*

sistematik eserlerin hicri dördüncü ve beşinci yüzyıllarda yazıldıkları gerçeği dikkate alındığında Hadis ilminden daha sonra teşekkül eden Siyer ve Meğâzî usûlüne dair bu dönemde herhangi bir çalışmanın olmadığını söyleyebiliriz.⁶³ Müslümanlarda Tarih ilminin usûlü çok sonraları Kâfiyeci, Sehâvi ve Suyûti gibi muahhar âlimler tarafından bir gelenek oluşturacak şekilde yeniden gündeme getirilmiştir.⁶⁴ Çünkü önceki dönemlerde tatmin edici bir Tarih usûlü çalışması mevcut değildi. Nitekim bu konuya değinen Abdülkerim el-Vâfi'nin, "Mustalahu'l-Hadis"ın başlangıcı ile birlikte Tarih usûlünün gelişmeye başladığını söylemesine rağmen isimlerini zikrettiği Tâcuddin es-Subkî (771/1370), İbn Haldun (808/1406), Sehâvi, Kâfiyeci ve Suyûti gibi Tarih usûlcülerinin ilki en erken hicri sekizinci yüzyılda yaşamıştır.⁶⁵ Dolayısıyla onun isimlerini zikrettiği Tarih usûlcüleri, Hadis usûlünün teşekkülünden çok sonraları bu işe girişmiş tarihçilerdir.

Müslümanlar arasında Tarih usûlünün hadisten çok daha geç dönemlerde zuhur etmesinin nedenlerinden biri de daha önce Siyer ve Meğâzî konularının Hadis kitaplarından bir bölüm olarak kabul görmesidir. Bunun yanı sıra ilk dönem tarihçilerinden olan İbn İshâk, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi âlimler nasıl bir metot takip ettiklerini eserlerinde açıklamamışlardır. Hâlbuki bu döneme ait bazı eserlerin mukaddimelerinde müellifler, eserlerini yazarken nasıl bir metot takip ettiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ilk dönem Siyer kaynaklarında Taberî'ye kadar Tarih usûlüyle ilgili görüş belirten bir tarihçinin bulunmadığını söyleyebiliriz. Taberî ise sadece bir paragraflık bir yazı ile rivayetleri eserlerinde naklediş amacını ve rivayetleri neden tenkit etmeden naklettiğinin kısa bir izahını yapmakla yetinmiş ve şöyle demiştir:

"Benim bu kitabımı gözden geçirenler bilsinler ki, bu eserimde nakledilen her bilgi ve haber, az bir kısmı hariç olmak üzere, akli delillere, insanların fikir ve akıllarıyla düşünerek buldukları sebeplere dayanmayıp, senetlerde zikretmiş olduğum ravilerin haberlerine ve rivayetlerine dayanır. Çünkü öncekiler ve sonrakiler hakkında bilgi veren haber ve hâdiselerden her biri, bunları gözleriyle görmeyen ve o zamanlara yetişemeyenlere ancak o halleri gören ve işitenlerin haber vermeleriyle bilinir, akıl ve fikir ile bilinmez. Şayet kitabımda, geçmişe dair zikrettiğim haberlerin bir kısmını doğru ve gerçek bulmayıp inkar edenler ya da çirkin sayanlar olursa bilsinler ki bu haberler

Uygulaması-, çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, Litera Yayınları, İstanbul 2004; Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*; Kasım Şulul, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008; Şaban Öz, *İslam Tarihi Metodolojisi*, İkinci Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2011; Şaban Öz, *Siyere Giriş*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

⁶³ M. Hayri Kırbasoğlu, İslam Tarihi metodolojisinin yetersizliği ile ilgili olarak şunları söylemektedir: İşte Hz. Peygamber'in hadisleri ve onunla ilgili siyer/meğâzî-şemail rivayetleri de bu olumsuz gelişmelerden nasibini aldı. Maalesef tarih bilincinin zayıf olduğu, dolayısıyla geçmiş konusunda sağlıklı bilgilere ulaşmayı mümkün kılacak etkin bilimsel yöntemlerin geliştirilemediği dönemlerde-ki günümüze kadar olan İslam tarihinin çoğu böylesi bir özellik taşımaktadır- bu olumsuzluk daha da arttı. Bkz: M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Dördüncü Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2013, s. 243.

⁶⁴ İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, "İslam Tarihinin Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 46*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 881.

⁶⁵ el-Vâfi, *Menhecü'l-Bahs fi't-Tarih*, s. 243

tarafımızdan uydurulmamış, bazı ravilerce bize gelmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmişse biz de o şekilde naklediyoruz.”⁶⁶

Görüldüğü gibi Taberî kendi yöntemini açıklamakla birlikte neden rivayetler arasında tercihte bulunmadığını açıklamaya çalışmıştır. Daha sonraki dönemlerde Siyer ve Meğâzî usûlü ile ilgili birtakım çalışmalar yapılmışsa da bunların hiçbiri usûl anlamında tatmin edici bir boyuta ulaşamamıştır.⁶⁷ Nitekim Kasım Şulul da Rosenthal’ın ifade ettiği gibi Tarih metodolojisine dair yazılmış en eski eserin Kâfiyeci’nin “*El-Muhtasar fi İlmi’t-Târih*” adlı eseri olduğunu ifade etmiş ve Kâfiyeci’nin çağdaşı olan İbn Haldun’un “*Mukaddime*”sinin tarihten, tarihin yorum ve felsefesinden bahsettiğini, fakat Tarih metodolojisinden doğrudan bahsetmediğini belirtmiştir. Şulul ayrıca Kâfiyeci’den yaklaşık yirmi üç yıl sonra vefat eden Sehâvi’nin “*el-İlân bi’t-Tevbih limen Zemme Ehle’t-Târih*” adlı eserinin ise daha çok bir tarih savunusu olduğunu ve İslam Tarihçiliğinin bir takım meselelerini aydınlatmaya yönelik yazıldığını ifade etmiştir. Bunun yanı sıra Kâfiyeci’nin öğrencisi olan Suyûti’nin “*eş-Şemârih fi İlmi’t-Târih*” adlı eserinin de hicri takvimle ilgili malumatlar, Tarihin faydaları ve Arap dilinde olaylara tarih verme kalıpları ile ilgili konuları içerdiğini⁶⁸ dolayısıyla onun da Tarih metodolojisine doğrudan değinmediğini belirtmiştir. Netice olarak Şulul, Kâfiyeci’nin sadece Tarih metodolojisine dair konuları ele almayı denediğini ve bir yöntem olarak da fıkıh usûlünden esinlenerek eserini oluşturduğunu belirtmiştir.⁶⁹

Son olarak Özcan Hıdır’ın konuyla ilgili şu değerlendirmesine de yer vermek istiyoruz:

“Aslında İslam dünyasında -ve tabiiyle Türkiye’de- az sayıdaki bazı eserleri hariç tutarsak, sîret ilmine yaklaşımda genel bir methodsuzluğun olduğu bile söylenebilir. Tarih içerisindeki ve günümüzdeki bazı örnekleri hariç tutulacak olursa, Müslümanların gözünde çoğu zaman Tarih, sadece olayları tespit etme işi olarak görülmüş, Tarihin istifade edebileceği, hatta etmesi gereken gerek İslam bilimlerine ait gerekse sosyal ilimlere dair ilim dalları genelde ihmal edilmiştir. Sîret denildiğinde akla çoğunlukla savaşlar gelmiş, sadece kronolojik sıralamayla vak’alar nakledilmiş, rivayetler ve bilgiler tahkike tabi tutulmamış; böylece nakilciliğin adı bir anlamda tarih olagelmiştir... Hâlbuki günümüz tarih anlayışında Tarih, tarihçinin elde ettiği kupkuru bulgu ve belgelerin kronolojik düzen içinde sunulması değildir...”⁷⁰

⁶⁶ Taberî, *Târih*, I, 7-8.

⁶⁷ İrfan Aycan da Müslümanlarda tarih ilminin usûlünün çok sonraları Sehâvi, Kâfiyeci ve Suyûti gibi muahhar âlimer tarafından bir gelenek oluşturacak şekilde yeniden gündeme geldiğini belirtmiştir. Tarihi bir ilim olarak görmeyen anlayışın, tarihi rivayetlerin önemsenmemesine yol açtığı gibi, tarihin bir ilim olarak ilimler sahnesinde yerini almasına da engel olduğunu belirtmiştir. Bkz: İrfan Aycan, “İslam Tarihinin Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler”, s. 881.

⁶⁸ Celalettin es-Suyûti, *eş-Şemârih fi İlmi’t-Tarih*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud, Mektebetu’l-Âdab, Kahire Trs.

⁶⁹ Kasım Şulul, “Kâfiyeci’nin Tarih Metodolojisi ile İlgili Görüşleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2001, S. XIII-XIV, s. 218.

⁷⁰ Özcan Hıdır, “Oryantalistlerin “Rasyonel-Septik” Yöntemi ve Türkiye’deki Sîret Yazıcılığına etkisi”, *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 619-620.

Netice itibarıyla İslam dünyasında Tarih metodolojisine dair çalışmalar Hadis metodolojisine göre çok sonraları Hicri IX. ve X. asırlarda ortaya çıkmıştır.

3. Hadis ve Tarih İlimlerinin Tarihsel İlişkileri

Sahabe döneminden itibaren siyer/meğâzî ve hadis/sünnet ile ilgili rivayetlerin aynı zaman dilimi içerisinde toplum arasında yayıldığına ve rivayet edildiğine işaret etmiştik. Siyer ve Hadis ilminden hangisinin müstakil bir ilim alanı olarak ilk önce zuhur ettiği ve birbirlerini ne derece etkiledikleriyle ilgili çeşitli görüşler hep var olagelmıştır. Bu konuya değinmemizin nedeni her iki ilmin de usûl açısından ilk dönemlerden itibaren birbirlerinden ne derecede etkilendiklerini ortaya çıkarmaktır. Burada şayet iki ilmin birbirlerini ne kadar ve hangi yönlerden etkilediklerini tespit edebilirsek, usûllerinin de ne derecede benzer ve farklı olduklarını belirlemede önemli bir adım atmış oluruz. Burada yeri gelmişken şunu da belirtmek isteriz ki Hadis ve Siyer/Meğâzî ilminin birbirleriyle olan ilişkileri ile hangisinin diğerini etkilediğine dair tartışmalar ilk dönem âlimleri arasında yapılmamıştır. Bu tartışmaların özellikle modern dönem araştırmacıları arasında yapıldığını görmekteyiz. Çünkü bu âlimlerin bir kısmı hem muhaddis hem de Siyer ve Meğâzî âlimi olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca bu âlimlerimiz yalnızca bir alanda ihtisaslaşmayı ise ciddi bir problem olarak görmemiş olacaklar ki mesailerini daha çok rivayetleri toplamaya ve onların sıhhatlerini tespit etmeye harcamışlardır.

Siyer ve Meğâzî ile Hadisin birer ilim olarak ortaya çıkışlarıyla ilgili genel olarak üç farklı görüş zikredilmektedir. Bunlar:

- 1- Siyer ve Meğâzî rivayetleri toplandıktan sonra hadis rivayetleri toplanmıştır. Dolayısıyla Siyer ve Meğâzî ilmi, Hadis ilminden önce ortaya çıkmıştır.
- 2- Siyer ve Meğâzî başlangıçta, yani bir ilim hüviyetine kavuşmadan önce Hadis ilminin bir yan dalı olarak hadisle aynı zaman dilimi içerisinde gelişmiştir.
- 3- İslam Tarihi (Siyer ve Meğâzî ilmi), Hadis ilminden bağımsız olarak ortaya çıkmış ve gelişimini sürdürmüş bir ilimdir.

Şimdi kısaca bu görüşler ve gerekçelerine değinmek istiyoruz.

Siyer ve Meğâzî rivayetlerinin toplanmasından sonra Hadis ilminin ortaya çıktığı iddiası, âlimler arasında pek fazla itibar görmemekle beraber, bu görüşü savunanlara göre Tarih veya Siyer ve Meğâzî ilmi, Hadis dâhil olmak üzere Tefsir, Fıkıh, Kelam gibi bütün İslâmî ilimlerden önce ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in hayatı, hicri birinci ve ikinci asırda tüm âlimlerin meşguliyet alanının merkezinde yer alıyordu. Bu yoğun faaliyet başta Hadis ilmi olmak üzere, Siyer, Tefsir ve diğer dini ilimleri ortaya çıkardı.⁷¹ Siyer ilmi ilk olarak Resûlullah'ın savaşlarının anlatıldığı özel meclislerdeki sohbet ortamlarında doğmuştur.⁷² Çünkü nispeten yaşlı sahabe nesli çok erken dönemde çevresindeki gerek genç sahabiler gerekse tabiiilere, Hz. Peygamber'e dair bildikleri ve duydukları şeyleri

⁷¹ İsmail Yiğit, "Kur'an ve Sîretü'n-Nebi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları II Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001, s. 91-92.

⁷² Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, s. 11. (Arapçaya çevirenin dipnotu)

aktarmaktaydılar.⁷³ Ayrıca Hz. Peygamber daha hayattayken ve onun vefatını müteakip yıllarda gerek çeşitli nedenlerle Bedir, Uhud, Hendek... v.b. savaflara katıl(a)mayanlar gerekse yeni Müslüman olanlar ile tabii nesli, sahabeye savaflar hakkında birtakım sorular sormuşlardır. Bu sorularda öncelikli olarak; savafların ne zaman, nerede ve nasıl meydana geldiği, savaflara kimlerin katıldığı gibi birtakım sorulara cevap aramışlardır. Savaflara tanıklık edenler de bu ve benzeri savaflarda yaşadıklarını bir film sahnesi gibi anlatmaktaydılar.⁷⁴ Sahabenin rivayet etmiş olduğu bu haberler kimileri tarafından ezberlenerek, kimileri tarafından ise yazıya geçirilerek kayıt altına alınıyor ve sonraki nesillere aktarılıyordu.⁷⁵ İşte bütün bunlar Siyer ve Meğâzî ilminin temelini oluşturmuştur.⁷⁶

Aslında sahabenin birbirlerine sadece savaflarla ilgili sorular sormadıklarını bunun yanı sıra karşılaştıkları her türlü dini meselelerle ilgili Hz. Peygamber'in tavrını öğrenmek amacıyla sorular sorduklarını söyleyebiliriz. Hatta Hz. Peygamber hayattayken bile nöbetleşe gelip öğrendiklerini birbirlerine aktaranlar olmuştur. Kanaatimizce bunlar yalnızca savaflarla ilgili değildi. Dolayısıyla sahabenin Hz. Peygamber'in savaflarının yanı sıra iman, ibadet v.b. konularla ilgili konuları da birbirlerine sorduklarını söyleyebiliriz. Bundan dolayı birinci iddianın bu yönüyle tartışmalı olduğunu söylemek mümkündür.

Bazı yazarlar da hicri birinci asırda dini ilimlerin hâkim karakterinin, Hz. Peygamber'in hayatının ve hayatı boyunca yaptıklarının geniş bir şekilde toplanıp nakledilmesinden ibaret olduğunu iddia etmişlerdir.⁷⁷ Mesela Tufeyl Umeruddin şunları söylemektedir: “*Nebevi sîretin özel meclislerde anlatılan hadis ve meğâzî hikâyeleriyle birlikte ortaya çıktığı görüşü ilmi olmaktan uzak basit ve saçma bir düşüncedir.*”⁷⁸

Umeruddin en eski Hadis kitaplarından biri olan Enes b. Mâlik'in “*el-Muvatta*” adlı eserinin hicri 139'da⁷⁹ yazıldığını, fakat ondan daha önce “*el-Meğâzî*” adıyla nebevî sîrete ait kitaplar tedvin edildiğini belirtmiştir. Yani ona göre Meğâzî kitaplarının telifi, genel manadaki Hadis kitaplarının telifinden önce yapılmış olup ahkama dair hadisler daha sonra tedvin edilmiştir.

Tufeyl Umeruddin ayrıca “meğâzî” kelimesinin anlamından hareketle bu iddiayı öne sürmüştür. Ona göre bu dönemde meğâzî kelimesiyle Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının, amellerinin, ahlakının ve şemâîlinin tamamı kastedilmiştir.⁸⁰ Josef Horovitz'in

⁷³ Örnekler için bkz: İbn İshâk, *Sîret*, s. 250-251; en-Nisâbü'ri, *Marifet'u Ulûmi'l-Hadis*, s. 14.

⁷⁴ Bünyamin Erul, *Sîret Tedkikleri*, Birinci Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2013, s. 245.

⁷⁵ Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*, İkinci Baskı, Riyad 1984, s. 53.

⁷⁶ Bu dönemde yeni Müslüman olanlar veya sahabe çocuklarının babalarına, Hz. Peygamber'in hayatına veya gazvelerine dair sorular sormaları siyer ve meğâzînin ilk temellerini atıyordu. Bkz: Şaban Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 32.

⁷⁷ Umeruddin, “Siyer-i Nebiye Yeni Bir Bakış”, s. 542, 545.

⁷⁸ Umeruddin, “Siyer-i Nebiye Yeni Bir Bakış”, s. 542.

⁷⁹ Yazarın İmam Mâlik'in Muvatta'sının hicri 139 yılında yazılmış olduğundan hareketle böyle bir sonuca ulaşmış olması kanaatimizce hatalı bir sonuç olsa gerektir. Çünkü rivayete göre İmam Mâlik Muvatta'yı hicri 148 yılında halife Ebû Cafer'in isteği üzerine yazmış, 159 yılında ise halka arz etmiştir. Yani 11 yılın sonunda tamamlamıştır. Bkz: Muhammed Ebû Zehra, *İmam Mâlik*, trc. Osman Keskin, Hilal Yayınları, İstanbul 1984, s. 217.

⁸⁰ Umeruddin, “Siyer-i Nebiye Yeni Bir Bakış”, s. 546.

Eserini Arapçaya çeviren Hüseyin Nassar, Horovitz'in de bu görüşte olduğunu belirtmiştir.⁸¹

Meğâzî'nin sözlük anlamına baktığımız zaman bu kelimenin Hz. Peygamber'in bütün hayatından ziyade sadece savaşları hakkında bilgi verme anlamında kullanıldığı görülecektir.⁸² Fakat daha tabii döneminde Siyer ve Meğâzî rivayetlerini bir araya getirip küçük risale, kitapçık ve sayfeler oluşturanlar bu kavramı genel anlamda Hz. Peygamber'in hayatı için kullanmışlardır.⁸³ Mesela Musa b. Ukbe (141/758), “*el-Meğâzî*” adlı eserinde Hz. Peygamber'in savaşları yanında onun hayatının çeşitli safhalarına yönelik başka rivayetleri de eserine almıştır. Dolayısıyla bu anlam genişlemesi en başından beri zaten mevcut olan bir durumdur.⁸⁴ Nitekim Urve b. Zubeyr (94/713) ve daha sonraki dönemde Vâkıdî gibi müelliflerin eserlerinin “*Meğâzî*” adını taşımaları da bunu göstermektedir. Her ne kadar Umeruddin'in ifade ettiği üzere “meğâzî” kelimesinin sözlük anlamı Hz. Peygamber'in bütün hayatı değil de yalnızca savaşları anlamında kullanılmış olması onun bu iddiasını çürütse de Musa b. Ukbe ve Urve b. Zubeyr gibi alimlerin bu kelimeyi Hz. Peygamber'in bütün hayatını kapsayacak şekilde kullanmaları bu kelimenin anlam genişlemesine uğradığını göstermektedir. Netice itibarıyla birinci görüş sahiplerine göre Siyer ve Meğâzî ilmi başta Hadis ilmi olmak üzere diğer İslâmî ilimlerden önce tarih sahnesine çıkmış ve gelişmiştir. Yani diğer ilimler Siyer ve Meğâzî ilminden neş'et etmiş ve kendilerine yeni metodolojiler geliştirerek bağımsız birer ilim hüviyetine kavuşmuşlardır.

İkinci görüşe gelince; bu görüşü savunanlara göre Siyer ve Meğâzî, daha İslâmî ilimler tam olarak şekillenmeden ve kendilerine has birer metodoloji geliştirmeden önce Hadis ilminin bir bölümü olarak ortaya çıkmış ve varlığını sürdürmüştür.⁸⁵ Bu nedenle başlarda İslam Tarihçiliği, Hadis ilminin alt dalı olarak kabul edilmiştir.⁸⁶ Bunun yanında Siyer, İslam dünyasında ortaya çıkan diğer İslâmî ilimlerle paralel olarak gelişimini sürdürmüş ve onlardan etkilendiği gibi onları da etkilemiştir. Tarih veya Siyer/Meğâzî

⁸¹ Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, s. 15. (Arapçaya çevirenin dipnotu)

⁸² Halil b. Ahmed el-Ferahidî, *Kitâbu'l-Ayn*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, X, 279; İbn Manzur, Ebû'l Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî, *Lisân'ul-Arap*, Dâru'l-Mearif, Kahire Trs, s. 3253-3254; Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru'l Mısriyye, li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire 1964, VIII, 162; Seyyid Muhammed Murtaza el Hüseyin ez-Zebidî, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmus*, Matbaatu Hukümeti'l-Kuveyt, Küveyt 1994, XXXIX, 159.

⁸³ “Meğâzî” kelimesini Hz. Peygamber'in hem savaşları hem de hayatı anlamında kullanan âlimler için bkz: Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Hüseyin el-Esed, Altıncı Baskı, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1990, VI, 114; ayrıca bkz: Kâtip Çelebi *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1747; Carl Brockelman, *Kitâbu't-Târihi'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Abdulhâlim en-Neccar, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Mearif, Kahire 1119/1708, III, 10; Horovitz, *İslâmî Tarihçiliğin Doğuşu*, s. 22, 69.

⁸⁴ Şaban Öz Meğâzî alanında yazılmış ilk eser olan Musa b. Ukbe'nin Meğâzî'sinde Hz. Peygamber'in savaşlarının yanında onun hayatına dair rivayetlerin de yer almasını “*meğâzî başlangıçta sadece Hz. Peygamber'in savaşlarını konu edinmişti. Zamanla anlam genişlemesine uğrayarak Hz. Peygamber'in tüm hayatını kapsar hale geldi.*” Şeklindeki düşüncüyü çürüttüğünü belirterek; siyer ve meğâzî kelimelerinin başlangıçta birbirlerinin yerine kullanıldığını fakat zamanla anlam kaymasına uğrayarak sadece savaşlara münhasır kıldığını ifade etmiştir. Bkz: Öz, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, s. 254.

⁸⁵ Mustafa Demirci, “Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Hayatının Anlatımına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012, s. 383.

⁸⁶ Sehâvi, *el-İ'lan*, s. 44; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.

ilmi, hadisçiler tarafından rivayet bakımından; yani hadisçilerin kendilerine has cerh-ta'dîl ve diğer bazı metodolojik incelemeler neticesinde zayıf bulunan, fakat ihtiva ettiği haberlerin tarihi öneminden dolayı siyer ve tarih yazımında kullanılmakta beis görülmeyen rivayetlerin de kullanılması ile gelişmiştir. Bununla birlikte bazı muhaddisler, fıkıh başta olmak üzere çeşitli sahalardaki hadis yazma çalışmalarından ayrı olarak Hz. Peygamber'in gazve ve seriyyelerine dair hadisleri müstakil eserler halinde toplamaya başlamışlardır.⁸⁷

Böylece ilk İslam Tarihi çalışmaları siyer ve meğâzî rivayetlerinin bir araya getirilmesiyle başlamış; rivayetlerin isnadlarının denetlenmesi ve ravilerin cerh ve tadili ile ilmi bir hüviyet kazanmıştır.⁸⁸ Hz. Peygamber'in hayatına dair yazılan eserler gözden geçirilip incelendiği vakit hadisin içinde siyer, siyerin içinde de meğâzî, şemâil ve delâil gibi konuların birer bölüm olarak mevcut oldukları görülecektir. Bir bakıma hepsi de Hadisten ayrılarak müstakil birer bilim haline gelmişlerdir.⁸⁹ Zamanla muhtevalarını geliştirmişler ve zenginleştirmişlerdir. Hepsinin ortak bazı yönlerinin olmasının yanında, her birinin kendine özgü alanları da oluşmuştur. Bunlardan kimileri bağımsız birer bilim haline gelirken, kimileri de diğer ilimlerin bir nevi'/şubesi olarak varlığını sürdürme gelmiştir.⁹⁰ Bu dönemde herhangi bir tasnife tabi tutulmaksızın yazılıp bir araya getirilen rivayetlerde Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili hem Siyer hem de Hadis ilmini ilgilendiren bilgiler ayırım gözetilmeksizin bir arada yazılmıştır. Bu dönemle ilgili yaygın olan kanaat önce Hz. Peygamber'e ait bütün rivayetlerin toplandığı, daha sonra da meğâzî ve siyerle ilgili olanların müstakil olarak ele alındığı şeklindedir.⁹¹ Fakat bu dönemde daha Tarih/Siyer ilmi, metodolojisini tespit edip, müstakil bir ilim olarak kabul görmediği için "şu kişiler hadisçi, bu kişiler tarihçi" diyebileceğimiz tarzda bir ayrışma söz konusu değildir.

Sehâvi'nin⁹² yanı sıra İzmirli İsmail Hakkı da bu ikinci görüşü savunmaktadır. O, hadisler toplandığı için Siyer ilmine ait rivayetlerin de toplanmış olduğunu ifade ederek Siyer'in Hadis ilminin bir şubesi olarak doğup geliştiğini belirtmiştir.⁹³ Ayrıca o, Zührî'nin hadisleri derleyip tedvin ettiğinde aynı zamanda siyerle ilgili rivayetleri de topladığını, fakat bunları ayrı bir tasnife tabi tutmadığını belirtmiştir. Netice olarak ikinci görüş sahiplerine göre Siyer ve Meğâzî ilmi müstakil bir ilim hüviyetine kavuşuncaya kadar geçen süre zarfında Hadis ilminin metodolojisini kullanmış ve Hadis ilminin bir bölümü olarak gelişimini sürdürmüştür.⁹⁴

Konuyla ilgili olarak Zübeyir Sıddıkî ise şunları söylemektedir:

⁸⁷ Fayda, *Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları*, s. 358.

⁸⁸ el-Vâfi, *Menhecü'l-Bahs fi't-Tarih*, s. 211. Krş: Ayhan Tekineş, "Hadis ve Tarih: Metodolojik Bir Karşılaştırma", *Hadis Tetkikleri Dergisi*, 2004, C. 2, s. 9.

⁸⁹ Chick Boumrane, "İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış", Nesimi Yazıcı (Çev.), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, C. XXX, s. 265.

⁹⁰ Yardım, *Hadis I*, s. 2-3.

⁹¹ Bkz: Mehmet Eren, *Hadis İlmünde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 24.

⁹² Bkz: es-Sehâvi, *el-İ'lan*, s. 44.

⁹³ İzmirli İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, Esra Yayınları, Konya 1996, s. 24.

⁹⁴ Severcan, "*Tarihin Temel Amacıyla İlgili Bir Deneme*", s. 122.

“İslam Tarihinin en eski zamanlarından itibaren hadisçiler ahkam hadislerine ve itikadi hadislerle tarih (meğâzî) ile ilgili rivayetlerden daha fazla önem verdiler. Onlara göre meğâzî/tarihin pratik değeri yoktu. Hz. Peygamber’in Bedr’i 8 Ocak 623’te mi yoksa 28 Mart’ta mı terk ettiğinin bir Müslüman’a ciddi bir faydası yoktur. Fakat abdest alırken, ibadet ederken, alış-veriş yaparken, evlilik veya köle âzâd edilmesi ile ilgili hükümler her Müslüman’ın günlük hayatında ihtiyaç duyduğu ve uygulaması gerektiği konulardır. Bundan dolayı zamanla hadisçiler sadece ahkam hadislerinin tatbiki ve toplanması için çalıştılar. Onlara göre meğâzî/tarih, İslam Tarihinin bir kısmını teşkil eder ve haklı olarak o sahaya aittir. Bundan dolayı üçüncü asrın ikinci yarısından itibaren hadisçilerin çoğu meraklı olanlar hariç, sadece sünen tarzı eserler telif ettiler.”⁹⁵

Ali Osman Koçkuzu da Hadisin sadece Siyer ve Meğâzî ilminin gelişmesinde öncülük etmekle kalmadığını aynı zamanda bütün İslâmî ilimlerin de temelini oluşturduğunu belirtmiştir.⁹⁶ Aynı şekilde Ramazan Şeşen de Tarih, Siyer, Meğâzî, Fetihnâmeler, Teracim ve Tabakât kitapları hatta Tefsir ve Kıraat ilimlerine dair bütün bilgilerimizin hadislerin rivayeti ve tedvini sonucunda meydana geldiğini ifade etmiş ve bu ilimlerin farklı isim ve konularla yavaş yavaş Hadisten ayrılmaya başladığını ve daha sonraları her birinin başlı başına bir ilim haline geldiğini belirtmiştir.⁹⁷ Ahmed Emin de hadisin toplanmasının bütün dini ilimlere temel oluşturduğunu; Hadis ilminden Tefsir, Sîre tarihi, Fetihler tarihi ve Tabakât kitaplarının da ayrı bir ilim dalı olarak ayrıldığını ifade etmiştir. Başlangıçta Hadis bu ilimlerin hepsini içermekteyken daha sonra fer’i konular yavaş yavaş Hadisten ayrılarak, isimleriyle ve kitaplarıyla temayüz etmeye başlamıştır.⁹⁸ Bunlardan başka birçok âlim ve Tarih yazarının İslam Tarihinin, Hadis ilminden kaynaklandığını ve bu iki ilmin iç içe bulunduğunu; Tarihin Hadis tevsik ve tenkit kaidelerinden yararlanarak gelişip müstakil bir ilim halini aldığı görüşündedir.⁹⁹

Bu ikinci görüşteki âlimlerimizden biri olan Muhammed Hamidullah ise hadisin Hz. Peygamber dönemine ait İslam Tarihinden başka bir şey olmadığını belirtmiş ve bu görüşüne Buhârî’nin kitabına vermiş olduğu ismi dayanak yapmıştır. İsminden de anlaşılacağı üzere eser, Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirleriyle Resûlullah’ın dönemine ait olayları da ihtiva etmektedir.¹⁰⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber dönemine ait olayları muhteva rivayetler hem Hadis ilminin hem de Tarih ilminin beslendiği aynı rivayetlerdir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi aslında muhaddislerden kimileri Hz. Peygamber’in fikhî/ameli konularla ilgili rivayetlerini bir araya getirirken kimileri Hz. Peygamber’in siyer ve meğâzîsine dair rivayetleri de toplamıştır.¹⁰¹ Yani eş zamanlı olarak Siyer, Meğâzî

⁹⁵ Sıddıkî, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, s. 173-174. Tercümeyle aynen aldığımız için şayet ifade bozuklukları varsa söz konusu ifade bozuklukları mütercime aittir.

⁹⁶ Koçkuzu, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, s. 30.

⁹⁷ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 16-21.

⁹⁸ Ahmed Emin, *İslam Tarihi ve Tarihçileri*, s. 94

⁹⁹ Bkz: Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.

¹⁰⁰ İbn İshâk, *Sîret*, s. ۲. (Muhakkik Muhammed Hamidullah’ın Önsözü)

¹⁰¹ Hem hadis hem de Siyer ve Meğâzîye dair rivayetleri bir araya getiren ve bundan dolayı da hem muhaddis hem de tarihçi olarak kabul edilen kişiler arasında şu isimler zikredilmektedir: Urve b. Zübeyr (94/713), İbn

ve Hadis rivayetleri toplanmış, fakat daha Tarih ilmi tam olarak müstakil bir metodoloji edinip, ayrı bir bilim haline gelmediği için Hadis ilminin bir alt dalı olarak gelişimini sürdürmüş ve başlangıçtan itibaren İslam Tarihçileri hadis kavramlarından ve hadisçilerin rivayet ve dirayet metodlarından yararlanmışlardır.¹⁰²

“İslam Tarihi” (Siyer ve Meğâzî)’nin Hadis’ten bağımsız bir ilim olduğunu iddia eden üçüncü görüşe göre Hadis ve İslam Tarihi, esas itibariyle amaçlarının ayrı oluşu sebebiyle birbirinden farklı ilimlerdir. Bu fikre sahip olan İbn Haldun, Tarih ilminin bağımsızlığına dikkat çekmiştir.¹⁰³ Bu görüştekilerden biri olan Ramazan Şeşen de Kur’an-ı Kerim’deki tarihi malzemelerin ve Hz. Peygamber’in hadislerinin “tarih”ten ziyade “edebiyat” olduğunu, çünkü bunlarda yer alan tarihi malzemenin yer ve zaman unsurundan mahrum olduğunu belirtmiştir. Ona göre yeri ve zamanı tespit edilmeyen bilgi, tarih bilgisinden ziyade edebi bir bilgidir. O, bazılarının Hadis ve Tarih’in başlangıçta tek bir ilim olduğunu, tarih ilminin Hadis ilminden çıktığını söyleyecek kadar ileri gittiğini; hâlbuki bu iddianın yanlış olduğunu söylemiştir. Hadisçinin rivayet ettiği olayları belli bir zamana ve mekâna yerleştirmeye çalışmadığını, sadece sahih, zayıf veya uydurma olduğunu tespit etme kaygısında olduğunu söylemiştir. Bundan dolayı Hadis eserlerindeki bazı olayların muallakta kaldığını, tarihçinin ise naklettiği malzemeyi bir zaman, bir mekân içine yerleştirdiğini ifade etmiştir.¹⁰⁴

Sonuç

Hadis ilminin tarihsel geçmişini Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hayatta olduğu döneme kadar götürmek mümkündür. Her ne kadar sonraki dönemlerde bilimsel bir hüviyet kazanmışsa da Hz. Peygamber döneminde hadis ilmine yönelik birtakım çalışmaların olduğunu görmekteyiz. Özellikle de sahabîlerin Hz. Peygamber’in sözlerini öğrenmeye ve birbirlerine nakletmeye çalışmaları ya da bir yerlere not alma girişimleri bunun bir göstergesi olarak sayılabilir. Tabii döneminden itibaren hadis ilmine verilen önemin daha da arttığını görmekteyiz. Sonraki dönemlerde ise hadislerin yazılması, bir araya getirilmesi ve tasnif aşamaları takip etmiştir.

Tarih (Siyer/Meğazi) ilmi, Müslümanlarda Hz. Peygamber’in hayatının öğrenilmesi ihtiyacına binaen doğup gelişmiştir. İslam’dan önceki Araplarda ise bu ihtiyacı Eyyamu’l-Arab ve Ensab edebiyatı belli bir oranda karşılıyordu. O dönemdeki tarihsel bilgiler, ilmi bir disiplinden uzak olup genel itibariyle doğruluklarının ispatlanamadığı şifahi rivayetler ve şiirsel anlatımlar şeklindedir. Muhaddislerin Hadis usûlüne göre tarihi olayları nakletmeye başlamaları Araplardaki Tarihsel malumatların da bir usûle göre nakledilmesine ve Tarih ilminin sınırlarının belirlenmesine imkan sağladı.

Hadis ve Siyer’in tarihsel ilişkilerine dair üç farklı görüşü ileri sürülmektedir. Siyer ve meğâziye dair haberlerin rivayet edilmesiyle birlikte Hadis ilminin ortaya çıktığı yani

Şihab ez-Zühri (124/741), Musa b. Ukbe (141/758), İbn İshâk (151/768). Ayrıntılı bilgi için bkz: Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 22-31; ayrıca bkz: Hizmetli, *İslam Tarihçiliği Üzerine*, s. 172.

¹⁰² el-Vâfi, *Menhecü’l-Bahs fi’t-Tarih*, s. 234, 243.

¹⁰³ İbn Haldun, *Mukaddime*, I, 25-68. Krş: Kasım Şulul, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, s. 46.

¹⁰⁴ Şeşen, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, s. 18.

Siyer ve Meğâzî'nin Hadis ilminden önce zuhur ettiği, dolayısıyla Hadis'in Meğâzî'den neşet ettiği fikri yeterince tutarlı olmayan bir iddiadır. Fakat Siyer ve Meğâzî ile ilgili rivayetlerin sahabe ve tabiun neslinin ilk yıllarında oldukça yaygın olduğunu düşünüyoruz.

Çünkü sahabenin çok erken bir dönemde siyer ve meğâzîye dair bildikleri olayları birbirlerine hemen her ortamda aktardıklarını görüyoruz. Bunu söylerken başta namaz, zekat, hac... gibi ibadetler olmak üzere dini, siyasi, bireysel ve toplumsal birçok konuda Müslümanların birbirlerine sorular sorduklarını ve bu konularla ilgili Hz. Peygamber'in tutumunu öğrenmek istediklerini göz ardı etmemiz de elbette mümkün değildir. Çünkü sahabenin itikadi ve ameli konulara dair rivayetleri de çok yoğun bir şekilde birbirlerine aktardıklarını görmekteyiz. Burada ifade etmeye çalıştığımız husus siyere ve meğâzîye dair rivayetlerin her zaman ve zeminde sohbet konusu edildiği ve çokça merak edilen konuların başında geldiğidir. Buradan hareketle Siyer ve Meğâzî'nin başlangıçta Hadis ilmi ile beraber ortaya çıktığını, fakat daha sonra ilimlerin bağımsızlaşarak ayrışması sürecinde Siyer ve Meğâzî ilminin de Hadis ilminden ayrılarak kendine has bir metodoloji ile özel bir bilim alanı olarak gelişimini sürdürdüğünü söyleyebiliriz.

Kaynakça

AĞIRMAN, Cemal, "Hadis Edebiyatının İntikal Safhaları ve Kitabet Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 2001.

AHMED, Mehdi Rızkullah, *es-Sîretu'n-Nebeviyye fi Dav'i'l-Mesadiri'l-Asliye*, Merkezi'l-Melik Faysal li'l-Buhus ve'd-Dirasati'l-İslamiye, Riyad 1992.

ARSLAN, Ali, "Tarih ve Hadis İlimlerindeki Tenkit Usulleri", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, C. 1, S. 2.

EL-ASKALÂNÎ, İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe*, Dâru İhya-i Turasil Arabi, Lübnan 1910/1328.

....., *Tehzîbu't-Tehzîb*, Birinci Baskı, Dâru's-Sadr, Beyrut trs.

AYCAN, İrfan, Sarıçam, İbrahim, "İslam Tarihinin Kaynaklarıyla İlgili Problemler ve Çözümüne İlişkin Bazı Düşünceler", *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Meselesi 2, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi 46*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

AYDIN, Nevzat, "Hadislerin İlk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, S. 3.

EL-A'ZÂMÎ, Muhammed Mustafa *Studies in Hadith Methodology And Literature*, American Trust Publication, İndiana 1977.

....., *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, İz Yayıncılık, İstanbul 1993.

BABANZÂDE Ahmed Naim, *Hadis Usûlü ve Tarihi*, haz. Hasan Karayığit Düşün Yayıncılık, İstanbul 2010.

BAĞCI, H. Musa, *Hadis Tarihi ve Metodolojisi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

- EL-BAĞDÂDÎ, Hatîb, *Takyîdu'l-İlm*, Dâru'l-İstikâme, Kahire 2008.
- BARTHOLD, W., Köprülü, Fuad, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Beşinci Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- BOUMRANE, Chick, “İslam Tarihçiliği ve Tarihlerine Bir Bakış”, Nesimi Yazıcı (Çev.), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1988, C. XXX.
- BROCKELMAN, Carl, *Kitâbu't-Târîhi'l-Edebi'l-Arabî*, Arapçaya çev. Abdulhâlim en-Neccar, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Mearif, Kahire 1119/1708.
- EL-BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğire el-Cu'fi, *Sahîhu'l-Buhârî*, İkinci Baskı, Müessesetu'r-Risale, Beyrut 2014.
- CÂDELMEVLÂ, M. Ahmed, Muhammed Ebû'l-Fazl İbrahim, el-Bicavi, Ali Muhammed, *Eyyamu'l-Arap fi'l-Cahiliye*, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-Arabiyye, Kahire 1942.
- EL-CEZÂİRÎ, Tahir, *Tevcihu'n-Nazar ila Usûli'l-Eser*, Mektebtu'l-İslamiye, Beyrut 1995.
- ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Hadis Ebebiyatı*, Beşinci Baskı, İFAV Yayınları, İstanbul 2003.
- ED-DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram, *es-Sünen*, Dâru İhyai's-Sünneti'n-Nebeviyye, Yayın yeri ve tarihi yok.
- DELLA Vida, G. Levi, “Sîre”, *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1966, X.
- DEMİRCİ, Mustafa, “Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi Hayatının Anlatımına Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012.
- EBÛ DÂVUD, İbnu'l-Eş'as es-Sicistâni el-Ezdî, *Sünen'u Ebî Dâvud*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2001.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, *İmam Mâlik*, trc. Osman Keskin, Hilal Yayınları, İstanbul 1984.
-, Muhammed, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*, İkinci Baskı, Riyad 1984.
- EMİN, Ahmed, *İslam Tarihi ve Tarihçileri*, trc. Mustafa Baş, TDV Yayınları, Ankara 1996, (*Dûha'l-İslam* kitabının II. cilt 319-363 sayfalarının tercümesidir.)
- EREN, Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, İsam Yayınları, İstanbul 2012.
- ERUL, Bünyamin, “Sîret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmi ile İlgisi, Bir Bilim Olarak Siyer ve Kaynakları”, *Sîret ve Tarih Kitaplarının Hadis İlmi ile İlgisi*, Siyer Yayınları, İstanbul 2014.
-, *Sîret Tedkikleri*, Birinci Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2013.
- EL-EZHERÎ, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-Luğa*, Dâru'l Mısıriyye, li't-Te'lif ve't-Tercüme, Kahire 1964.
- FAYDA, Mustafa, “Siyer Sahasındaki İlk Telif Çalışmaları”, *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir Eylül 1985.

- EL-FERAHİDÎ, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye*, Beyrut 2003.
- EL-FESEVÎ, Ebû Yusuf Yakub b. Süfyan, *el-Ma'rife ve't-Tarih*, thk. Ekrem Ziya Umerî, Mektebetu'd-Dâr, Medine 1410/1990.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin, *İslam'da Tarih ve Müverrihler*, Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *Mecmûatu'l-Vesâiki's-Siyasiyye li Ahdi'n-Nebiyyi ve'l-Hilâfeti'r-Râşide*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1987.
- EL-HATTÂBÎ, Ebû Süleyman Ahmed b. Muhammed, *Meâlimu's-Sunen*, Birinci Baskı, Matbaatu'l-İlmiyye, Halep 1932.
- EL-HATÎB, Muhammed Accac *es-Sünne Kable't-Tedvîn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1981.
- HIDIR, Özcan, "Oryantalistlerin "Rasyonel-Septik" Yöntemi ve Türkiye'deki Sîret Yazıcılığına etkisi", *Sîret Sempozyumu-1*, TDV Yayınları, Ankara 2012.
- HİTTİ, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, çev. Salip Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1980.
- HİZMETLİ, Sabri, "Siyer ve İslâm Tarihçiliği Üzerine", *Diyanet Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 1998, C. 25, S. 4.
-, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- HOROVİTZ, Josef, *İslâmi Tarihçiliğin Doğuşu*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.
- HOURANÎ, Albert, *A History of The Arab Peoples*, Warner Books Printing, New York 1992.
-, *Arap Halkları Tarihi*, çev. Yavuz Alogan, Üçüncü Baskı, İletişim Yay. İstanbul 2001.
- HUART, Clément, *Arab ve İslam Edebiyatı*, çev. Cemal Sezgin, Tisa Matbaacılık, Ankara Trs.
- HUMPHREYS, R. Stephen, *İslam Tarihi Metodolojisi-Bir Sosyal Tarih Uygulaması-*, çev. Murtaza Bedir, Fuat Aydın, Litera Yayınları, İstanbul 2004.
- İBN ABDİLBERR, *Câmiu Beyani'l-İlm*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Medine Trs.
- İBN HALDUN, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul 2004.
- İBN HANBEL, Ahmed, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Adil Mürşid Birinci Baskı, Müessestu'r-Risâle, Beyrut 1995.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesar, *es-Sîret*, thk. Muhammed Hamidullah Hayrat Hizmet Vakfı Yayınları, Konya 1981.
- İBN KESİR, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Üçüncü Baskı, Mektebetü'l-Mearif, Beyrut 1978.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

İBN MANZUR, Ebû'l Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mukerrem el-Ensârî, *Lisân 'ul-Arap*, Dâru'l-Mearif, Kahire Trs.

İMADUDDİN Halil, *İslam 'ın Tarih Yorumu*, çev. Ahmet Ağırakça Risale Yayınları, İstanbul 1998.

EL-İSBEHANÎ, Ebû Nuaym, *Hilyetu 'l-Evliya ve Tabakatu 'l-Esfiyai*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

İZMİRLİ İsmail Hakkı, *Siyer-i Celile-i Nebeviyye*, Esra Yayınları, Konya 1996.

KAHRAMAN, Hüseyin, "Kelamcı Bakış Açısının Hadisçilerin Sünnet Anlayışının Şekillenmesine Etkisi", *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa 2004.

EL-KALKAŞENDÎ, Ebû'l-Abbas Ahmed, *Nihâyetu 'l-Ereb fi Marifeti Ensabi 'l-Arap*, thk. İbrahim el-Ebyari, İkinci Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-Lübniye, Beyrut 1980.

KÂŞİF, Seyyide İsmail, *İslam Tarihinin Kaynakları ve Araştırma Metodları*, çev. Mehmet Şeker, Rıza Savaş, Ramazan Şimşek, İl-Vak Ltd. Şti. Yayınları, İzmir 1997.

KÂTİP ÇELEBÎ, *Keşfu 'z-Zunûn*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982.

KESKİN, Yusuf Ziya, "Rivayet Geleneği Açısından Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebir", *Sahibu't-Tabakat İbn Sa'd Sempozyumu*, Siyer Araştırmaları Merkezi, İstanbul 27 Nisan 2014.

EL-KETTANÎ, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü 'l-Mustatrafe*, Kahraman Yayınları, İstanbul 1986.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Dördüncü Baskı, Otto Yayınları, Ankara 2013.

KOÇKUZU, Ali Osman, *Hadis İlimleri ve Hadis Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

KÜÇÜKAŞÇI, Mustafa Sabri, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2011, XL.

LEWİS, Bernard, *The Arabs In History*, Third Edition, Hutchinson University Library, London 1962.

EL-MEVSİLÎ, Ebû Ya'la, *Müsnedu Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mun li't-Turas, Beyrut 1990.

MÜSLİM b. el-Haccac el-Kuşeyri en-Nîsâbûrî, *Sahih 'u-Muslim*, Üçüncü Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 2010.

EN-NÎSÂBÛRÎ, Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk, Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

....., Hâkim, *Marifet 'u-Ulûmi 'l-Hadis*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1977.

ÖNKAL, Ahmet, "Araplarda Ensab İlmî ve İslam Tarihi Açısından Önemi", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1990, S. 3.

ÖZ, Şaban, *İlk Siyer Kaynakları ve Müellifleri*, (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Ankara 2006).

....., *İslam Tarihi Metodolojisi*, İkinci Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

....., *Siyere Giriş*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2012.

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, “Fıkıhçı Bakış Açısının Sünneti Anlamaya Etkisi”, *Günümüzde Sünnetin Anlaşılması Sempozyumu*, Bursa, 29-30 Mayıs 2004.

ÖZDEMİR, Mehmet, “Siyer Yazıcılığındaki Değişim Üzerine”, *Çağımızda Sosyal Değişme ve İslam 2002 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğ ve Müzakereleri*, TDV Yayınları, Ankara 2007.

PALABIYIK, M. Hanefi, “Sözlü Gelenekten İslam Tarihçiliğine”, *İslam Tarihinin Problemleri Kolokiyumu*, Elif Matbaası, Şanlıurfa 14-15 Mayıs 2008.

ER-RÂMEHURMÛZÎ, Hasan b. Abdurrahman, *el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvi ve'l Vâî*, thk. Muhammed Accac el-Hatîb, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1971.

ER-RÛYÂNÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Harun, *Müsnedü'r-Rûyânî ve bi'z-Zeylihi'l-Müstedrek mine'n-Nususi's-Sâkita*, Müessesetu Kurtuba, Riyad 1995.

ES-SAN'ANÎ, Abdurrezak b. Hemmam, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zâmî, Meclisü'l-İlmî, Pakistan 1972.

SAVAŞ, Rıza, “İslam'dan Önce Hicaz Bölgesindeki Araplarda Tarih”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VII*, İzmir 1992, S. 7.

ES-SEHÂVÎ, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *el-İ'lan bi't-Tevbih li-men Zemme Ehle't-Târih*, Birinci Baskı, Müessesetu-'r-Risale, Beyrut 1986.

SEVERCAN, Şefaettin, “Tarihin Temel Amacıyla İlgili Bir Deneme”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kayseri 1996, S. 9.

SEZGİN, Fuat “Hadis Musannefatının Mebdei ve Ma'mer b. Raşid'in Câmii”, *Türkiye Mecmuası*, 12/1955.

....., “İslam Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadisin Ehemmiyeti”, *İslam Tetkikleri Enstitüleri Dergisi*, edt. Zeki Velîdî Togan, İstanbul 1957, C. 2, S. 1.

SİDDİKÎ, M. Zübeyr, *Hadis Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İkinci Baskı, Yeni Zamanlar Yayınları, İstanbul 2004.

SÖYLEMEZ, M. Mahfuz, (edt). *Mihne Süreci ve İslâmî İlimlere Etkisi*, Ankara Okulu, Ankara Yayınları 2012.

ES-SUYÛTÎ, Celalettin, *Tedribu'r-Râvi*, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiye, Beyrut 2003.

....., *eş-Şemârih fi İlmi't-Tarih*, thk. Abdurrahman Hasan Mahmud, Mektebetü'l-Âdab, Kahire Trs.

ŞEŞEN, Ramazan, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İSAR Yayınları, İstanbul 1998.

ŞULUL, Kasım, *İslam Düşüncesinde Tarih Tasavvuru ve Usûlü*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008.

....., “Kâfiyeci’nin Tarih Metodolojisi ile İlgili Görüşleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 2001, S. XIII-XIV.

ET-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *Târihu’l-Umem ve’l-Müluk*, thk. Muhammed Ebû’l-Fadl İbrahim, İkinci Baskı, Dâru’l-Mearif, Kahire trs.

TERGİB, Ayhan, “Siyer Yazıcılığı ve Türklerin Siyer ilmine Katkıları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, V. 5, S. 15.

ET-TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenu’t-Tirmizî*, Birinci Baskı, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 2013.

TOGAN, M. Zeki Velidi, “Ortaçağ İslam Aleminde Tenkidi Tarih Telakkisi”, *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1953, C. 1, S. 1-4.

UMERÎ, Ekrem Ziya, *es-Sîretu’n-Nebeviyyetu’s-Sahîha*, Altıncı Baskı, Mektebetu’l-Ulûm ve’l-Hikem, Medine 1994.

....., *Hadis Tarihi*, çev. İsmail Kaya, Esra Yayınları, Konya 1990.

UMERUDDİN, M. Tufeyl, “Siyer-i Nebiye Yeni Bir Bakış”, *Sünnetin Dindeki Yeri Sempozyumu*, çev. M. Metin Zirek, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.

ÜNAL, Yavuz, *Hadisin Doğuş ve Gelişim Tarihine Yeniden Bakış*, Ensar Yayınları, İstanbul 2013.

EL-VÂFÎ, Muhammed Abdulkerim, *Menhecü’l-Bahs fi’t-Tarih ve’t-Tedvinü’t-Tarihi’l-Arab*, Câmîatu Karyunus, Bingazi 1990.

EL-VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *el-Meğâzi*, thk. Marsden Jones, Üçüncü Baskı, Alemu’l-Kutub, Beyrut 1984.

YARDIM, Ali, *Hadis I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984.

YİĞİT, İsmail, “Kur’an ve Sîretü’n-Nebî”, *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları II Sempozyumu*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2001.

EZ-ZEBİDÎ, Seyyid Muhammed Murtaza el Hüseyin, *Tâcu’l-Arus min Cevâhiri’l-Kâmus*, Matbaatu Hukumeti’l-Kuveyt, Küveyt 1994, XXXIX.

EZ-ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Hüseyin el-Esed, Altıncı Baskı, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1990.